

הדיור הציבורי – פרק מספר¹

מיכל סימונט² כורך מראינת את שלמה וזאנה ודרה בניסטי

סינמטק ירושלים. שלמה וזאנה, קולנוען, אמן, מורה, מנהיג בתנועת האוהלים בקטמונים, שקמה ב-1973, הצית 20 שנה אחרי הקמתה את מאבק הדיור הציבורי והנהיג אותו. וזאנה נזכר באותם ימים, ברגעים שבהם הבין שאין סיבה שבקיבוצים ייתנו נחלות לדור ההמשך, אבל לא ייתנו לו ולאחיו את דירת הדיור הציבורי שבה נפטרו הוריו, והוא החליט להיאבק. גם אז היה אריה יצחקי, אותו מורה לתיאטרון שנתן לו זווית אחרת על החיים וכוח להיאבק, האיש הסודי שלו. "הייתי הולך אליו, נטען ויוצא", הוא נזכר.

בשנת '96, לאחר שסיים תואר בקולנוע ובטלוויזיה באוניברסיטת תל אביב, חזר שלמה וזאנה לדירת הוריו בקטמונים, בירושלים. היה זה אחרי שנפטרו הוריו. "באתי לעמידר לכרוך מה הזכויות שלי, ואמרו לי 'אין לך זכויות, וטוב שאתה בא אלינו'". אז הודיעו לו שיש לו חוב רטרואקטיבי של 30,000 ש"ח על מגוריו בדירה לאחר מות הוריו.

"באותה תקופה הייתי קונה את כל העיתונים. הייתי אוסף את כל העיתונים באחד החדרים. דמייני לך מין קלושאר כזה. באותם ימים הייתי עורך בבית סדנה ביקורתית לצפייה בטלוויזיה; הייתי מראה איך מבנים דמות מזרחית מעוותת. בחדר הלכו ונאספו העיתונים, ובמקביל עמידר לחצו עלי פה, איימו שם. אני לקחתי עורך דין שאמר לי שאין לי קיים משפטי. על פי החוק, הוא אמר, החוזה הוא עם ההורים שלך. אני הרגשתי שיש פה משהו שלא מתקבל על הדעת. עד לפני כמה שנים ההורים שלי יכלו לרכוש במחיר מסובסד את הבית. ידעתי שאני לא מסכים שייקחו את הבית.

"באתי ואמרתי להם: 'אתם לא יודעים מי אני. אני לא איזה יורם שתתלבשו עליו, אבל אל תכריחו אותי להילחם בכם. עזבו אותי, יש לי תוכניות'. לא רציתי לצאת למלחמה הזו. ידעתי שהיא תאכל אותי. גם ידעתי שיש מספיק אנשים בקטמונים שרק מחכים שאני אגיד להם יאללה. אבל אני רציתי ללכת לעשות קולנוע. הייתי רכז קולנוע בתיכון לאמנויות.

1 מתוך ספרם של רוני קאופמן ומיכל סימונט כורך, גלדיאטורים קהילתיים: מאבקים לצדק חברתי בירושלים, שעתיד לראות אור בקרוב.
2 רכות תחום מוניציפלי, שתיל.

ופתאום אני רק על דירה של דיור ציבורי. הבושה; זה אחד האתגרים הכי דרמטיים במניפולציה של הבושה שנעשית על המוחלש, אבל ברגע שאתה מתגבר על הבושה, ברגע שהרגת את הבושה, אתה מבין שיש ערך גבוה ממנה, אתה מביס אותה. אתה בשלב מתקדם של המאבק.”

יום אחד, כשהוא קורא באחד העיתונים שנערמו בכיתו, נתקל וזאנה במושג “בן ממשיך”, מושבים שנותנים קרקע וזכויות לבנים ממשכים. “צריך להבין; זה שנות ה-90. הרוסים חומדים את דירות הדיור הציבורי, ובגלל העלייה המסיבית יש מחסור בדיור.” המושג בן ממשיך הולך ומחלחל במוחו של וזאנה. “פתאום אני מבין שאני רוצה לראות לאן זה הולך. אני מבין שניתנות מתנות למגזר החקלאי, מנימוק לא ברור. אני נכנס לחדר, לערמת העיתונים, ומתחיל לגזור את כל המדורים הכלכליים של העיתונים. גזרתי כל עניין שקשור בהטבה למושבים ולקיבוצים בעניין הקרקע, מחיקת חובות, הכול. עשיתי קלסרים ענקיים והלכתי לחברי הטוב, עורך דין אנדרה. הוא היה האיש שאיתו יכולתי לשבת ולחשוב. בחנתי אותו כלוח מחשבה. תוך כדי דיון הוא אומר: ‘מה זה הדיור הציבורי? זה בדיחה לעומת...’ פתאום היה ברור לשנינו שיש פה ג'וקר. למדינה יש בן מועדף. זה היה גילוי. פתאום הבנתי שלא גיליתי כלום. הלכתי אחורה והבנתי שקנו להם קומביין, בנו להם חדר אוכל, ואז הגיעו למחיקת החובות הגדולה בשנות ה-90. המערכת פשוט פיטמה אותם על בסיס שוטף לאורך השנים, ורצו להעביר את זה לבן הממשיך. אתה רואה את זה באוניברסיטה. אתה קולט שהחברה האלה לא יותר טובים ממך. על איזה בסיס הם מקבלים עדיפות על פני בחברה הישראלית? מי נותן לו מתנה של 50,000 דולר ואותי הוא רודף? אתה מבין שיש שיטה או מערכת שבאופן קר ושרירותי מקדמת את זה ובולמת את האחר. אתה מבין כמה קורבנות יש שהם לא יודעים שהם נרדפים.”

מאותו רגע הבין וזאנה שמה שקרה לו הוא אירוע ציבורי. כל השנים – החל בהצגה יוסף יורד קטמונה, דרך עבודת המחאה האמנותית שעשה, הסלעים וחוויות אחרות, המודעות שפיתח, הידע שאסף – התנקזו למאבק הזה. “הבנתי שזה לא עניין של יש או אין חוזה. זה כבר אירוע ציבורי. לקחתי את אח שלי, הלכתי אליהם ואמרתי להם: ‘זהו, לי כבר יש תוכניות אחרות בחיים. הנה הסיפור של בני המושבים. אני לא רוצה מלחמה, אבל אם אני אוותר על הדברים שנערכתי אליהם בארבע השנים האחרונות, על הלימודים שלי, אתם תשלמו על זה.’” המציאות והתודעה הכריחו אותו לוותר על הכול, להתמסר למאבק, והם שילמו.

“היה ברור לי שאני חוזר לנושא השפה: איך שפה מכוננת מציאות, ואיך אני מפעיל אותה מול המערכת.” לפני עליית המדרגה במאבק, הפיכת המאבק מפרטי לציבורי, נקט וזאנה שני מהלכים: קודם כול קיבל את ברכת הדרך מתלמידו האהוב בבית הספר. “היה לי תלמיד אהוב. נפגשנו בארומה ושיתפתי אותו. ידעתי שמספיק שהוא יהיה איתי, כאילו כל העולם איתי. הוא אמר לי: ‘שלמה אני איתך.’ אמרתי לו: ‘אני יוצא למלחמה ולא יודע איך

היא תסתיים. בפנים שלו יכולתי לראות את התודעה העצמית שנבנית מהפנים של הזולת. הבנתי שיש לי אישור ממנו, ואולי לא רק ממנו, אלא מכל מה שהוא מייצג: אשכנזי מרחביה, תלמיד שלי, שיעמוד מאחורי. ידעתי שאני יוצא למערכה. ברכט אמר: 'אתה חייב להיות מפורסם, כי יש לך הרבה אויבים.' "וזאנה החל לפרסם את מאבקו. היתה זו תקופת הפיגועים בירושלים. "כינסתי את הקטמונים לאירוע שכול סמלי על הסלעים [עבודת אמנות של זאנה, מ"ג], במקום שהכעס יופנה לבית צפאפה הסמוכה. כיוון שידעתי שסדר היום הציבורי היה בנושא הפיגועים, היה לי את הרציונל האכזרי שאני מזמן אותם כדי לצאת החוצה עם האג'נדה שלי. איש לא ידע לגלגל אפילו את המלים דיור ציבורי ועמידר." הסיקור התקשורתי סביב זאנה הלך והתרחב. בערב שישי שודרה בטלוויזיה כתבה ובה הבטיח זאנה שעכשיו השטח עוד בשליטה, אבל הוא יכול לבעור כל רגע... ואז הוקמה תנועת בני השכונות, התרסה במושג בני הקיבוצים והתכתבות עם המושג בני הכפר.

"אתה פתאום נותן למקום שלך ערך חיובי," מסביר זאנה במלותיו שלו את הבחירה בשם בני השכונות, ומרחיב על השימוש במלים כמכוננות מציאות. "שיקום שכונות לעומת מחיקת חובות הקיבוצים או בן ממשיך. כאשר העבירו חצי מיליארד דולר לשכונות, קראו לזה שיקום, לעומת מחיקת חובות הקיבוצים. במקרה של השכונות הציגו בקצה הפעולה את מי שהפעולה אמורה לשקם. כאשר הקיבוצים נכשלו במיליארדים, המדינה מחקה. לא זיהו את האובייקט הנכשל. יצא לי ללכת לקיבוצים, לדבר, ואמרתי להם: 'בכסף שקיבלתם, מה אכפת לכם להוציא מכתבי תודה לחברה מהקטמונים ולומר תודה שעזרתם לנו בברוך שנקלענו אליו?'"

למאבק חברו עוד פעילים מהעבר. זאנה בא לדדה בניסטי,³ שותפו זה מכבר מתנועת האוהלים, מהתיאטרון הקהילתי. "שלמה ניגש אלי," מספר בניסטי, "ואמר לי: 'תשמע, רוצים לפנות אותי.' אמרתי לו: 'זה באמת בעיה, כל דיירי הדיור הציבורי שלא יכולים לקנות את הבתים שלהם. אוקיי, בוא נתחיל להתארגן.' ומשני אנשים התחלנו לגדול."

אל השניים הצטרף מיודענו, אבנר עמיאל, כעת בכובע של יועץ בארגון שתיל, המעניק שירותי תמיכה וייעוץ לארגונים חברתיים. בהתחלה לא היו מטרות המאבק של הארגונים החברתיים ובני השכונות זהות. הארגונים החברתיים משכו לכיוון של דרישה לאחזקה שוטפת של המבנים, אך הקו של בני השכונות היה במהרה לקו המוביל.

בניסטי מגולל את המשך המאבק: "שלמה הביא את החברים שלו, אני הבאתי את החברים שלי, ונפגשנו בבית כנסת ברחוב ההסתדרות." בעקבות מאבקים פנימיים, ולדברי בניסטי

3 עו"ד דדה בניסטי, פעיל חברתי בתחום הדיור הציבורי ושיקום שכונות ובמאי תיאטרון חברתי-קהילתי. תושב ירושלים.

גורמים פלייליים שהתערבו במאבק, ויתרו בני הקבוצה על השם בני השכונות, והעבירו את מרכז הפעילות החוצה מהקטמונים, לרחוב שטרן בשכונת קריית יובל. "התחלנו ככה לאט לאט, התנועה גדלה, ממשיך להיזכר בניסטי, "אז העברנו את הפעילות למתנ"ס. לא היה לנו כסף בכלל, אז התחלנו להתארגן ולהחליט מה עושים. העיקרון היסודי היה שצריך לייסד עמותה, ואז הקמנו את קול בשכונות.

"המוטו המרכזי שלנו היה לא לעשות שום דבר אלים, רק דרך חוק ובצורה מסודרת, כי הבנו שהמאבק פה הוא ציבורי, ואם יציירו אותנו כחבורה של פורעים, לא נצליח. אבל אם נצליח להסביר את העניין בצורה ברורה, את הצדק בדברינו, אז כן נצליח במאבק. קודם כול אמרנו לעצמנו: 'בואו נבדוק אם אנחנו צודקים בכלל'. בדקנו והחלטנו שהבתים מגיעים לנו מכמה סיבות: (א) אנשים מתגוררים בבתים האלו כבר 30 שנה. אם הם היו לוקחים משכנתה, היא כבר היתה מסתיימת, במיוחד לאור האינפלציה של שנות ה-70 והריביות הנמוכות. אבל האנשים מעולם לא לקחו משכנתה. (ב) האנשים הללו שילמו שכר דירה קבוע. אם מחשבים את הסכום השנתי, זה חלק גדול מעלות הדירה. (ג) דיירי השכונות שבאו בשנות ה-60 וה-70 מילאו תפקיד של מתיישבים. מה זה קטמון? שמואל הנביא? הגבול הירדני. זו הסיבה שהחלונות גבוהים, שלא יירו בדיירים. כל המתיישבים בפריפריה היו בגבולות, וגם הדיירים הללו מילאו פונקציה של מתיישבים, ולא קיבלו כלום מהמדינה. למה שלא יקנו את הבית שלהם? היו לנו טיעונים מספיק טובים לומר לציבור שאנחנו כן צודקים. אף אחד לא ידע מה זה דיור ציבורי, גם העיתונאים וחברי הכנסת. היינו צריכים ללמד אותם."

הפעילות הלכה והתרחבה לשכונות אחרות בירושלים, קריית מנחם, עיר גנים, ולערים אחרות. משמרות המחאה שהחלו כאנשים בודדים הלכו והתרחבו. בחיך נזכר בניסטי איך היה יושב אבנר עמיאל במתנ"ס השכונתי, ומצלצל לכולם, מגייס אותם למאבק, איך היו עוברים בשכונות ותולים פלאיירים, כרוזים בחדרי מדרגות, קוראים לדיירים להצטרף, כל הפעילים, בלי הבדל.

"המאבק הלך והתחמם, כאשר לידיעת הפעילים הובא שיש כוונה להפריט את הדיור הציבורי, למכור אותו ליזמים. היה לנו ברור שקודם כול מנשלים את הדיירים מהזכויות שלהם, ואז מעבירים אותם לגורם אחר, שיוכל לעשות בהם מה שהוא רוצה. היזמים יקנו את הדירות בחצי מחיר, ועושים קופה על אנשים שכבר 30 שנה חיים שם. התחלנו במהלך הסברה. העמותה התחילה לקבל כספים מהקרן החדשה, כדי שנוכל להתחיל לפעול, לנסוע לתל אביב, לבאר שבע, לפעול עם אנשים אחרים. היינו מקיימים פגישות שבועיות עם נציגים מכל מיני מקומות.

"בשלב הזה כבר הבנו שצריך חקיקה. חיפשנו חבר כנסת שיוביל את החקיקה. בהתחלה פנינו לליכוד, "משחזר בניסטי פוליטיקה שמובנת רק לירושלמים. קול בשכונות דיברו עם

צדקיהו, בעל חנות ירושלמית ידועה בשוק מחנה יהודה. "צדקיהו אמר לנו שיש לו קשרים בליכוד, אמר שהוא מכיר את מרידור. הבאתי לו חומר מודפס, והוא אמר 'אין מצב'. אז מאיר מרגלית (כיום חבר מועצה בעיריית ירושלים), שהיה מדרך רחוב שלי בשטרן, ופפה אללו אמרו: 'בואו תפגשו את רן כהן ממרצ.' "

וזאנה, בניסטי ופעילים אחרים נפגשו עם רן כהן. "העלינו את כל הטענות שלנו, כולל את הביקורת שלנו על האשכנזים. דיברנו על הדיור הציבורי. כהן אמר שגם ההורים שלו גרו בדירת עמידר בעכו. אמרנו שאנחנו רוצים הצעת חוק שתגדיר את זכויות הדיירים. כל המיליטנטים אמרו שרוצים את הדירות בחינם. אבל אנחנו בקול בשכונות התעקשנו שנשלם כסף, גם אם 10%, שיראו שאנחנו רוצים לשלם על זה; לא בחינם, שייתנו הנחה על כל שנת מגורים. ורן כהן הרים את הכפפה, והחליט לקדם הצעת חוק בשותפות עם שבח וייס."

רן כהן אכן הרים את הכפפה. החוק הועבר לפני הבחירות, אבל נתניהו, שלא רצה להעבירו, הקפיא אותו דרך חוק ההסדרים. אהוד ברק הבטיח שאם יעלה לשלטון יעקוף את חוק ההסדרים ויפעיל את החוק על ידי החלטת ממשלה. אז התגייסו קול בשכונות להפלת נתניהו. החלטתו של רן כהן הביאה למרצ הון פוליטי מהשכונות, ותרמה להפלת נתניהו ולעליית אהוד ברק לשלטון.

"האסטרטגיה שלנו היתה להצביע מרצ וברק", אומר בניסטי. "הקמנו פה סניף בשכונה. וביום הבחירות שמנו דוכנים במקומות שמרצ לא העזה להרים שם דוכן. בדיקה שלנו הראתה שלפחות מנדט וחצי מרצ קיבלו מהשכונות. הגזבר שלהם אמר שזה בזבז כסף." הגזבר, שהקצה לשכונות פחות מאשר לאחרים, טעה. המאבק נחל הצלחה. החוק החל לפעול. לימים אנו יודעים על דחייתו בחוק ההסדרים, על העובדה שלא נבנה דיור ציבורי חדש. אבל עבור רבים היתה זו ההזדמנות לקנות את בתיהם.

"זה היה מאבק לא קל", מסכם בניסטי, "של שבע-שמונה שנים. ניצחנו את האנשים הכי חזקים בישראל: אריה דרעי, שטרית, נתניהו, נאמן ומרידור. ש"ס התנגדה למהלך. ישבנו איתם, והם היו אומרים לנו 'אנחנו תומכים בכם, נצביע בשבילכם', אבל בהצבעה הם היו מצביעים נגד. אבל ניצחנו. דירות נמכרו." "אבל לבנות הם לא בנו", אני מעירה. "למה לא בונים?" שואל בניסטי. "כי יש החלטה עקרונית לא לבנות; לבנות רק מחוץ לקו הירוק. זה הטמטום."

וזאנה גם הוא מסכם את המאבק: "את הנדר שנדרתי לעצמי קיימתי. במישור הציבורי השיח השתנה. רכישת הדירות לא אידיאלית. אבל אתה לא יכול לעשות מהפכה מקצה אל קצה. אבל הדיור הציבורי והקרקעות זה שיח היסטורי. דיבור חדש שבא לעולם."⁴

4 שלמה וזאנה מוסיף: לצערי בעת עריכת הריאיון נגרע חלקה של תנועת הקשת הדמוקרטית המזרחית שהיה מכריע. הקשת, על שלל חבריה, הופיעה במרחב הציבורי בפעם הראשונה והמשמעותית ביותר בקורותיה באמצעות קמפיין זה. האי-שוויון בין אוכלוסיית הדיור הציבורי לבין אוכלוסיית בני המושבים והקיבוצים שזכו להטבות מפליגות היה הדגל שבאמצעותו פרצה הקשת לתודעה הציבורית. באותן שנים הייתי דוברת של הקשת ובמקביל מייסד וחבר בבני השכונות ובקול בשכונות. במאבק הזה היה צורך לפעול במספר חזיתות בעת ובעונה אחת, בפרופיל ארגוני ואנושי מורכב ומשתנה, כדי להכשיל כל ניסיון של גורמים עוינים לרדד את המאבק ולהמעט בערכו באמצעות הכנסתו לתבניות סטריאוטיפיות.